

A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon

1. Nemzetközileg *graffiti*-nek nevezik azt a jelenséget, amellyel írásunk keretében foglalkozni fogunk. Ez a görög eredetű szó az olasz nyelv közvetítésével terjedt el világszerte, s lett az angol nyelvterületen kívül is a falfirkálások elnevezése. Német nyelvterületen eleinte a *Wandinschrift* és *Wandkritzelei* ('falfelirat' és 'falfirka, falrajz') a neve, de az újabb szakirodalomban már az angol formát, a *Graffiti*-t használják. A gyermekcipőben levő magyar kutatások eleinte ingadoztak a *felirat*, *falfelirat* és a *firkálások*, *falfirkák* megnevezések között. Ez az ingadozás egyébként a német terminológiában is megfigyelhető volt az *Innschrift*, a *Wandinschrift* és a *Graffiti* között. Szerencsésebbnek tartjuk azonban a *felirat* és a *firkálás* éles szétválasztását: az első alatt a hivatalos jellegű, elfogadott, a másodikon a spontán jellegű és üldözött, elítélt írásműveket értve. E mellett foglal állást Voigt Vilmos is, aki a graffiti első magyar nyelvű szócikkét írta: „falra és egyéb helyekre felfirkált rövid szövegek, jelszavak, rigmusok” [Graffiti. Világirodalmi Lexikon, Bp., 1975. III/714].* A születő magyar terminológia számára javasoljuk ezt a megkülönböztetést.

2. Kezdetben útleírások, néprajzi adatközlések ejtettek szót a firkálásokról. Ezeknek kezdeti formái a turistafirkálások (*Besucherinschriften*), a vendéglői és börtöngraffitik. Szláv, német és francia nyelvterületről hozott tudományos igényű adatot az *Anthropophyteia* című folyóirat egyik 1906-os cikke (Reiskel, K.: *Skatologische Inschriften*. In: *Anthropophyteia* 3 [1906.]: 244–6). A firkálások kutatásában és dokumentálásában az amerikai és német kutatók járnak az élen. Az amerikai firkálások nyelvészeti kutatását Read 1935-ös alapvetése indította el az angol nyelv „alacsonyabbrendű” szavairól szóló művében (Read, A. W.: *Classical American Graffiti. Lexical Evidence from Folk Epigraphy in Western North America*. Paris, 1935). Sechrest és Flores a firkálások szociálpszichológiai jellemzőit kutatták több tanulmányukban is (pl.: *Homosexuality in the Philippines and the United States: The Handwriting on the Wall*. In: *Journal of Social Psychology* 79 [1969.]: 3–12). Az amerikai kutatások szintézis-szerű összefoglalásának és újabb csoportjellemzőket feltáró munkának tekinthető Stocker és munkatársainak tanulmánya (Stocker, T. L., Dutcher, L. W., Hargrove, S. M., Cook, E. A.: *Social Analysis of Graffiti*. In: *Journal of American Folklore* 58 [1972.]: 356–66). Az amerikai „vécéköltészet” elemzője Dundes (Dundes, A.: *Here I Sit: A Study of American Latrinalia*. In: *The Kroeber Anthropological Society Papers* 34 [1966.]: 91–105). Míg az amerikai kutatások főleg az antropológiai nyelvészetnek nevezett irányzatban belül folytatódnak, addig a német nyelvű publikációkat leginkább a szociolingvisztika körébe sorolhatjuk. Thiel összeállította s megjelentette — igaz magánkiadásban — a firkálások bibliográfiáját (Thiel, A.: *Graffiti[sic!]-Bibliographie*. Privatdruck Kassel 1982.). Wehse a firkálások néprajzi jellemzőit foglalta össze szintén bő bibliográfiai utalásokkal (Wehse, R.: *Graffiti. Wandkritzeleien als Gegenstand der Volkskunde*. In: *Zeitschrift für Volkskunde* 80 [1984.] II. 207–15). Tanulmányát azért is érzem nagyon fontosnak, mert ez az egyetlen olyan külföldi tudományos munka, amely elemzéseiben norvég, svéd, dán, angol, skót, német, francia, spanyol, olasz, osztrák, jugoszláviai, görög, amerikai és mexikói anyag mellett magyar gyűjtést is fölhasznál. A német ku-

* Köszönetemet fejezem ki Voigt Vilmosnak, az ELTE Folklore Tanszék vezetőjének segítségéért.

atók előszeretettel foglalkoztak a padfirkálásokkal (pl. Hochmuth, J.: Die Sprache der Schulbänke. In: Bund Deutscher Kunsterzieher [1980.]: 107–27). Angol és német nyelvterületen egyaránt több „városgraffiti”-monográfia született (Mailer, N.: Graffiti de New York. New York, 1973.; Raabe, H.-J.: „Berlin Graffiti”. Berlin, 1982. Stb.).

Más nyelvterületekről már jóval elszórtabban találkozunk jó adatközlésekkel és feldolgozásokkal. Kiemelendő a finn gyermekfolklór kutatójának angol nyelvű munkája, amelyben a graffitiról is említést tesz (Virtanen, L.: Children’s Lore. Helsinki, 1978.), vagy a svéd firkálásgyűjtemény (Dagrin, B.: Världen är Skiti! Leve Graffiti. Stocholm, 1980.) Jóval ritkább adataink vannak az afrikai és közel-keleti firkáláskultúráról (Griaule, M.: Äthiopische Graffiti. Frankfurt [Main], 1980. és Field, H.: Camel Brands and Graffiti from Iraq, Syria, Jordan, Iran, Arabia. Baltimore, 1952). E művek hatására a legutóbbi években olasz, spanyol, sőt ausztráliai kutatók is érdeklődéssel fordultak hazájuk firkálásai felé (pl. Ellis, R.; Turner, I.: Australian Graffiti. Melbourne, 1975.).

A fenti, talán kicsit hosszadalmas, de szükséges áttekintés jól jelzi a firkálások kutatásának nemzetközi eredményeit, a fő kutatási központok, területek jellegét. Mit mondhatunk ezek után a magyarországi firkálásokról? A múlt század óta vannak feljegyzéseink a firkálásokról. Írók, újságírók előszeretettel figyelték a falra rótt írásokat — néha lejegyezték, inkább minősítették őket. Terjedelmes gyűjteménye van a budapesti szóbeli folklórról Háty Ágnesnak. Ez azért fontos, mert közölt szövegválogatásának sok darabja a firkálásokról is terjedt (Hülye, aki elolvassa. Mozgó Világ, 6 [1980.]: 8–18). Hernádi Milós írt figyelemreméltó tanulmányt a firkálásokról (A házfalak kommunikációja. Kultúra és Közösség 1978. 81–92). Kiállításokon mutatkozott be Bakos Zoltán és Kis Mihály, akik évek óta fényképezik a budapesti firkálásokat. Egyik kiállításuk alkalmából tanulmánykötetet is megjelentettek (Kovács Ákos [szerk.]: Budapesti falfirkák. A Műcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása. Bp., 1986.). Mindezek fontos adalékok, sőt dokumentumok, amelyeket minden bizonnyal a későbbi tudományos vizsgálódás is hasznosítani tud. Tallózó, szórványos anyaggyűjtéssel még számos helyen találkozhatunk (bizonyára magángyűjteményekben is értékes anyag lappang), de tudományos igényű, egy adott terület teljes firkálásanyagát feldolgozó és rendszerező munka eddig csak egy jelent meg Magyarországon (Balázs Géza: Firkálások a gödöllői HÉV-en. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 18. Bp., 1983.). 1985-ben egy építőtábor lakóinak segítségével összegyűjtöttem egy nyári középiskolás tábor teljes firkálásanyagát is. Mindezek — s természetesen a különböző tallózó adatgyűjtések, „ajándékba kapott” firkálások — alapján ma már a magyarországi firkálások jellege, nyelve, típusai jobban körülhatárolhatók.

3. Nincs megírva a firkálások nemzetközi művelődéstörténete. Ezt rendszerint minden tanulmányíró sajnálkozva állapítja meg, holott elég sok bizonyítékkal rendelkezünk arra nézve, hogy a firkálások végigkísérték az írástudó emberiség egész történetét. Az egyiptomi piramisok turistafirkálásai jelzik a graffiti megszületését. Ezek manapság az egyiptológusok kincsesbányái. Szép számú firkálás maradt fenn Pompeiből, több kocsmafelirat Rómából. A korai germán szövegemlékek között található a bizánci császár viking testőreinek a piruszi oroszlánokra rótt runabetűs feliratai. A novgorodi nyírfakéreg iratok között egy kisgyerek Onfim ábécé-vázlatait figyelhetjük meg.

Az első magyarországi firkálások Pannónia városaiból kerültek elő. Találtak ilyen szövegeket Sabariában, de más városokban is. Az esztergomi várkapornában a feltárás során latin és német nyelvű falfirkálások kerültek elő. Magyar nyelvű firkálásokkal találkozhatunk a szepeshelyi Zápolya-kápolna külső falán (a témához lásd még: Entz Géza: XV–XVII. századi bekarcolások falfestményeken. Művészettörténeti Értesítő,

1952. 131–2). A nagybörzsönyi Szent István templomban üveg alatt őrzik a feltárások során a vakolatréteg alól előkerült turista formulaszöveget: *Lukas Sombathy itt jártam*. Szécsi Ferenc közlése szerint János király özvegyének, Izabella királynénak a jelmondatát szobája falára festették: *Isabella regina. Sic fata volunt*. S ennek kezdőbetűit véste a hagyomány szerint egy fa kérgébe Egregynél, a Ménes-hegy lejtőjén, amikor 1551. július 19-én távoznia kellett Magyarországról (Szécsi Ferenc: Szállóigék. Bp., 1936. 142). Meglehetősen sok adatunk van a múlt századi, XX. század eleji kocsmafeliratokról. Bevilacqua Borsody Béla, a magyar „serfogyasztás” monográfusa be is mutat néhányat a régi felvidéki és erdélyi német ivóhelyek, sörkocszmák falfirkálásából. A német formulaszövegek pontos megfelelői a mai napig élnek a magyar szóbeliségben. Pl.: *Wein auf Bier, das rath' ich Dir. — Bier auf Wein, trinkt ein Schwein. — Bier auf Wein, das lass' sein. — Bier auf Wein, kann gut sein.* (A magyar serfőzés története, 1–2. Bp., 1931. 1011.) Eötvös Károly, Krúdy Gyula és Ottlik Géza írásaiban szintén találkozunk a firkálásokkal. A firkálások szenvedélyének állítólag még Arany János is hódolt — egy kedves anekdota szerint (Vargha Balázs közlése nyomán: Makoldi Mihályné: Szülőföldünk, Budapest. Bp., 1981. 131).

4. A firkálás egyszersmind kommunikációs mód és folklór kisműfaj. Kommunikációs módként, sőt a tömegkommunikáció „megfordításaként” határozza meg Hernádi Miklós (i. m.: 81–92). A folklorisztikában a kisműfajok között tarthatjuk számon a szólások, közmondások, üdvözlések, kiáltások, jelszók, feliratok, találósok stb. társaságában (vö.: Voigt Vilmos: Kisepeikai prózaműfajok. 283–323. In: A magyar folklór. Egyetemi tankönyv. Bp., 1979.). A nyelvtudományban ezeket a „kisműfajokat” a frazeológia tárgykörébe soroljuk, bár ebben bizonyos kutatók között jelentős eltérések vannak. (A témához lásd: Juhász József: A frazeológia mint nyelvézeti diszciplína. 79–97. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészletana és jelentéstana köréből. Szerk.: Rácz Endre és Szathmári István. Bp., 1980.) Nyelvészeti és folklorisztikailag egyaránt a formulaszerűség, a rögzített forma és a jelentésükben is érzékelhető állandósultság tartja össze ezeket a jelenségeket, s különbözteti meg a mondatok, a szintagmák egyéb jellegzetességeitől. Hangsúlyozni kell, hogy nem a szókombináció gyakorisága, használati megterheltsége a döntő érv, hogy egy-egy szókapcsolatot állandósultnak minősítsünk (Juhász József i. m. 84). A firkálások között tehát találunk formulákat, állandósult szókapcsolatokat, azonban nem ez a firkálások fő jellemzője. Mivel egy fontos kommunikációs eszköznek is kell tartanunk, nyilvánvalóan a firkálás keretében nem az állandósultság, hanem éppen az innováció, a megújítás lesz a döntő. De bármennyire szabadszájú és önkifejező is a firkálás, a közösségi szóhagyományhoz gyakran visszatér — pontosabban nem tud elszakadni tőle.

A firkálás mint kommunikációs eszköz eléggé jellegzetesen elkülönül a többtől: a levéltől, az újságtól, a rádiótól, a filmtől, a televíziótól (bár alkalmasszerűen bármelyiket helyettesítheti). A firkálás keretében az egyes, az alul levő, a tömegkommunikációba beleszólni nem tudó ember képes igen hatásos módon, demokratikusan, sokak számára szólóan véleményt nyilvánítani. Mivel a firkálás nyilvános teljesítmény, az egyes ember üzeneteit sokan dekódolhatják, és szükség esetén reagálhatnak, válaszolhatnak rá. A firkálás azért különösen jelentős a folklorista és a nyelvész számára, mert a szóbeliség (a népi és a városi szóbeliség) egyik első frott csatornája, közvetítési módja. Firkálás „köntösében” számos folklór és irodalmi műfaj — rendszerint szóbeli, beszélt változata — megjelenik.

Nézzünk egy csokrot ezekből a kisműfajokból. (A gyűjtések a 80-as évek magyar firkálásából származnak, a helyesírás minden esetben az elfogadott norma szerint lett kijavítva. Az ettől eltérő eseteket külön jelzem.)

(1) Szólások

*A rock örök és elpusztíthatatlan.
A szerelem mindent legyőz.*

(2) Jelszó, torzított jelszó

A szerelem öl, butít, nyomorba dönt.

Az *alkohol öl, butít, nyomorba dönt!* Ez egy 1919-es szöveges plakát jelmondata volt, amely szólásként, közhelyként és a firkálások között a szóbeliségre oly jellemző át-
alakított, torzított szólásként is megjelent.

(3) Közmondásferdítés

Ami ma megtehetsz, azt megteheted holnap is.

(4) Városi „népköltészet”, „aszfaltköltészet”

*Szeretnék szeretni
Szerelmez szeretni*

*

*Nagy a tél
Nagy a hó
Nagy a sár
Nagyanyó*

(5) Emlékkönyvlíra

*Hosszú álom az élet
Kívánom, álmodjál szépet
Rózsák nyílnak utadon
Ne ismerd a szót: fájdalom.*

(6) Pajzán énekek

*Van nekem egy csikos gatyám
Abban hordom a ceruzám
Minden este írok vele
Mégsem kopik el a hegye.*

(7) Városi „félhivatalos” feliratok

*Kuka utas vésd az észbe
Ne szólj bele a vezetésbe!*

(8) Anyósrigmus

*Szép vagy Ági és kapós
Csak az a baj, hogy belőled is lesz anyós!*

(9) Ivórigmus

*Reggel konyak, este konyak
Ettől leszünk mozgékonyak*

(10) Futballrigmus

*Akárhogy is fáj
Fradi itt a sztár
Pölöskei a király!*

- (11) Névcsőfoló
Elvis a prézli
- (12) Kancsalrím
*Jaj, de hűvös ez a beton
Leteszem a nagykabetom.*
- (13) Vécéköltészet, latrináliák
*Ez a sz temetője
A diáknak pihenője.*
- (14) Sírfelirat
*Itt nyugszik az öreg skót
Lenyelte a sőtartót.*
- (15) Reklámszöveg
*Ha kávéja Omnia
Nem kell ágyat nyomni.*
- (16) Reminiszcencia, utánérzés, idézet
Sohase modd, hogy vége!

Nem hozok idézetet néhány más kisműfajra. De ily módon terjedhet a vicc, s firkálások keretében jelenhet meg a levélműfaj, a hirdetés. A firkálás gyakran csak egy név, egy szám.

A firkálás legszorosabb rokonának a felirat tekinthető. Bizonyára ezért is volt kezdetben (s egyes írónál ma is) gyakori a felirat, firkálás fogalmak összekeverése. A feliratok a firkálások hivatalosan elfogadott, sőt szorgalmazott vagy megtűrt változatai. Velük is minden írásbeli kultúrában találkozhatunk. Az epigrafika, a felirattan kutatja a klasszikus előfordulásait. A feliratok művészi megvalósulásának tekinthető a feliratirodalom – a minden irodalomban előforduló feliratszerű költemények összessége. A felirat középületeken, nyilvánosságra szánt használati tárgyakon levő jóváhagyott, az adott kulturális környezettel nem ellenkező és vitakozó szöveg. Tematikájában megtalálható a tanító, böleselkedő és a tréfás-viccelődő jelleg. Felirattal leggyakrabban középületeken, szobrokon, emlékműveken találkozunk. A feliratok népies változata a feliratos népköltészet. Ezek közé sorolhatjuk a ház-, kapu-, kocsma-, csárda-, sír-, butella- és bútorfeliratokat. Általában olyan szövegekről van szó, amelyek folklórközeli rétegektől származnak, s ezért a firkálások és feliratok között elég szoros a kapcsolat, az átmenet. A feliratok modernebb, de napjainkig minden magyar faluban meglevő változata a falvédőfelirat, amely a különböző kulturális területek között fontos információáramoltató eszköz. (Közülük tett közzé nemrégiben egy gazdag gyűjteményt Kovács Ákos. Magyarországi falvédőfeliratok. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 24. Bp., 1985.) Bár a feliratos népköltészetéről szép anyagunk van, Szendrey Zsigmond korai, figyelemfelhívó munkája óta senki sem vállalkozott módszeres rendszerezésükre (A népi feliratos költészetéről. Népiünk és Nyelviünk, 1931.). Pedig a feliratok világa állandóan terebélyesedik. A modern nagyvárosban megjelentek a ruha- és táskafeliratok (nemcsak a reklám hatására, hanem „belső indítatásból” is), az öntapadós feliratok, amelyeket gépkocsikra, ajtókra, irodák falára lehet tartósan ragasztani. A felirat és a firkálás határmezsgyéjén sajátos helyet foglal el a tetovált szöveg. Természetesen ez sem új jelenség, mégis magyarországi vizsgálatuk csak a legutóbbi esztendőben kezdődött meg (pl. Balázs Géza: Titok a neved,

Suha János! [Magyaroszági tetovált feliratok] In: Forrás 19 [1987.] 3: 35–52). A feliratokat a tartósságra való törekvés, a szerzőség védelme, az adott kulturális közeg — szubkultúra — erkölcsi értékrendjének tiszteletben tartása jellemzi. Néhány feliratíró egyenesen büszke is mesterségére. Az egyik ónodi fazekas, Rusznák Gyula így nevezte meg foglalkozását: *Rusznák Gyula butykos- és kulacskészítő, rigmusfaragó mester.*

A felirat és a firkálás közös jellemzőit és főbb eltéréseit a következő táblázat is mutatja:

	Szerző	Befogadó	A rögzítés módja	Célja, mondanivalója	Létrehozása
Felirat	anonim, önmagát vállaló	laikus	tartós	díszítő-, tanító- és tréfás jelleg	megrendelésre
Firkálás	anonim, pszeudonim, önmagát nem vállaló	laikus	rövid-életű	szókimondó, önkifejező jelleg	önkifejezés

5. A firkálások nyelvi jellemzői erősen függenek a firkálás előfordulási helyétől. Firkálás természetesen minden nyilvános helyen elképzelhető. Nem is nagyon akad olyan hely, ahol huzamosabb ideig emberek tartózkodnak, és nem jelenik meg valamilyen firka, falirajz. Mégis a legjellemzőbb helyszínek és közegek alapján némi csoportosítás elképzelhető. A tipikus firkáláshelyszínek a következők:

- (1) Falak (házfal, lépcsőház, szemétdobó helyiségek fala, kerítés, klingertéglás épületfal, várrom, váróterem fal, sátorfal, ablaküveg, illemhely oldala, ajtó, stb.)
- (2) Emlékmű, szobor, szikla, kémény
- (3) Élőfa
- (4) Vízszintes felületek (asztallap, pad, ülészet, aszfalt, alacsony helyiségek teteje stb.)
- (5) Zárt, zárható helyiségek (illemhely, börtöncella, lift, kulcsosház, sátor, szállodai szekrényajtó stb.)
- (6) Közlekedési eszköz (karosszéria, lakókocsi, utánfutó stb.)
- (7) Elkészült beton alap, csatorna, út
- (8) Könyv- és folyóiratfirkálások (elsősorban könyvtárakban)

A közeg nyilvánvalóan meghatározza a szövegeket. A zárt helyszíneken, a nehezen vagy egyáltalán nem ellenőrizhető környezetekben hosszabb, terjedelmesebb szövegek születhetnek. A klingertégla adott területe meghatározza a szöveg keretét: általában csak egy szó, név fér be a téglakeretbe. Párás ablaküvegre, piszkos karosszériára csak pillanatnyi, hamar tovatűnő és „elpusztítható” firkálás kerülhet, míg egy elkészült beton alap vagy kémény hosszú évtizedekig hirdetheti a firkálók keznyomatát.

Firkálások egyaránt előfordulhatnak folyóirással és nyomtatott betűkkel. Mivel a firkálók azon mesterkednek, hogy szövegeiket mások is megértsék, igyekeznek olvashatóan írni. Ennek legjobban a nyomtatott betűs írás kedvez. A technikák változatosak: az egyszerű kódarabtól, a krétától, a ceruzától, a filettollaktól a legújabban használt szórófestékekig terjednek. A firkálók törekednek a tömörségre, ezért a firkálásszövegek redun-

danciája viszonylag alacsony. Természetesen akadnak kivételek is. A végállomáson vesztelő HÉV-szerelvényen vagy a befűzött ajtajú sátorban akár hatverszszakos költemény is firkálható. Az írások terjedelme az egyes betűktől (pl. monogram) a többszörösen összetett mondatokig, tagolt szövegekig terjed.

A szöveges firkálások külön is vizsgálat tárgyát képezhetik, noha legtöbbször ábra és szöveg, illetve a különböző írásjelek, jelképek kontextuális kapcsolatba lépnek egymással. A firkálások fontos szintaktikai jellemzője, hogy a szövegek reflektálnak egymásra. Ezenkívül a firkálások szemantikai csoportokba rendezhetők. Szövegsajátóságaiból elevenen tanulmányozható a nyelv és a helyesírás társadalmi birtoklásának szintje, mikéntje, a beszélt nyelv sajátosságai. A firkálás ugyanis a beszélt nyelv sajátosságait legjobban tükröző írásmód, a társalgási, vulgáris beszélt nyelvi stílus legkifejezőbb írásbeli megfelelője. Amikor valaki egy hallomásból, a folklórból ismert (s akár több száz éves) szöveget lejegyez — az egyén szempontjából mindenesetre megteremti az első lejegyzett variációt —, általában az írásbeli műveltség hiányosságaival találkozunk: a vessorokat ötletszerűen tördelik, névelőket elhagynak, alapvető helyesírási hibákat követnek el. Bizonyos helyesírási hibák azonban éppen a firkálások révén társadalmi jelentőségűvé nőnek, sajátos szemantikai tartalommal bírnak. Föltétlenül ilyennek kell tekinteni a *hülye ~ hüje* alakpárt (én leginkább helyesírási variánsnak nevezném), amely gyakran tudatosan, éppen a műveletlenséget kigúnyolandó kerül helytelen formában a falra. Ezt a firkálási sajátosságot még az irodalom is fölhasználhatja. Gondoljunk Weöres Sándor versére:

KARESZ HÜJE
GYÖNGYI HÜJE

csak én vagyok okos
énnekem a segembe is felyem van.

(Egybegyűjtött írások. III/23. Bp., 1981.)

A firkálások nyelvi jellemzőinek kutatóit természetesen a formulaszerűség, az állandó elemek megléte és ismétlődése izgatja a legjobban. A nemzetközileg ismert és lejegyzett, valamint mindenki által tanulmányozható firkálásformulák Magyarországon is megvannak, s ezekből összeállítható egy gyűjtemény:

(1) Időpont és névfirkálások

A legősibb firkálástípusnak tekinthető, hiszen már a legkorábbiak között is megtalálható. Általában a (2) formulával együtt jelentkezik. A névfirkálások többnyire monogramok, gyakran becenevek.

(2) Turistafeljegyzések

A világ minden részén megtalálható. Az utazásokkal, a felfedezésekkel kapcsolatos. Magyarországon az *Itt jártam . . .* formulával jegyzik be nevüket a látogatók, kirándulók. Az „itt és most” tényét sajátosan örökítik meg a börtönök lakói és az iskolások. Pl.: *Itt szenvedtem 8 évig.*

(3) Szerelmi vallomások

A firkálások gyakori típusa. Legtöbbször előforduló formulája a *Szeretek . . .*, s ezt igen kedvelik németül, angolul, franciául, olaszul, sőt oroszul is firkálni. De a szóbeliség egyéb szinonimái is feltűnnek: *Bírlak . . .*, *Komállak . . .*, *Jó vagy nálam . . .* stb.

(4) A kódra vonatkozó tréfás megjegyzések

Szintén nemzetközileg ismert a *Hülye, aki elolvassa* formulaszöveg. Ez a tréfás, gyermeki firka természetesen legfőljebb mosolyra indítja felnőtt olvasóját.

(5) Véleménygyűjtés

Az *aki* vonatkozó névmással kezdődő mondatok valójában valamiféle tudatos vagy tudat alatti társkeresést, vonatkozási csoport keresést jelentenek. Pl.: *Aki szereti a koszt, az húzzon ide egy rovdást!* Bizonyos közvéleménygyűjtés tréfás jellegű, s rímes megoldású. Pl.: *Aki szereti a p . . .-t / húzzon ide egy rubrikát!* Természetesen az ilyen típusú szövegek kikényszerítik az olvasóikból a firkálást, s valószínűleg azért is jöttek létre. Tulajdonképpen nem a közlemény eredeti tartalmában keresnek társat, hanem a firkálásban. Firkálásra csábító formulának is lehetne nevezni az ilyen szövegeket.

Ahol firkálás van, ott ezek a formulák minden bizonnyal fölfedezhetők. Kisközségek, szubkultúrák természetesen sajátos firkáláshagyományt alakíthatnak ki. Szektafirkálásnak tekinthetők a *Jézus él* típusú szövegek.

A firkálások szóhasználatára jellemző az „alacsonyabbrendű”, vulgáris szavak kultusza. A „nyomdafestéket nem tűrő”, az eufemisztikusan „négybetűsnek” mondott szavak elemi erővel fakadnak föl az „elfojtott én”-ből. Ezért a firkálások keretében tanulmányozható talán legjobban a durva nyelvhasználat, amelynek mindennapiságáról és terjedéséről nyilvánvalóan mindenkinek tudomása van. Figyelemreméltó viszont az, hogy tipikus és kerek káromkodásformulák viszonylag ritkán fordulnak elő firkálásként. Ennek az is lehet az oka, hogy a káromkodás valójában beszélt műfaj: beszédhelyzethez, szituációhoz van kötve.

A firkálások egy másik beszélt nyelvi réteget is képviselnek. Ez pedig a familiáris, családi nyelvhasználat.

Általánosnak mondható a firkálások esetében a központozás hiánya. Az írásjelek azonban nem tűnnek el végleg. A felkiáltó- és kérdőjeleknek általában fontos kommunikatív funkciója van, s megfigyelhető, hogy rendszerint halmozottan teszik ki őket (pl. *!!!!!!!* vagy *????????*).

A trágár szövegek nemcsak elítélendő nyelvi tények, hiszen körükben valóságos nyelvi lelemények is előfordulnak. Többen fölhívták már a figyelmet a firkálás és a városi folklór remek ötleteire, nyelvi leleményeire, amelyek kétségtelenül állandóan hatnak az irodalmi nyelvre is. Örökény István, Tandori Dezső, Kolozsvári Grandpierre Emil, Esterházy Péter művészetében kimutatható a firkálások, a városi folklór hatása. A trágárság elkerülése gyakran valóságos nyelvi bravúrt követel meg alkotójától. Lássunk egy ilyen „trágárságkerülő” szöveget:

*A tengerben áll egy nő
Kezében drágakő
Mormolja imáját
S közben a víz mossa a térdét
De ez így nem rímel
Nyugalom, nyugalom
Csak semmi aggály
A vers rímelni fog
Ha jön a dagály.*

Ebben az esetben a rím kikerülhetetlen logikája alkalmas eszköz arra, hogy a beszéd-tabut föloldja és bemutassa.

A firkálások között kedvelt versépítési mód az alliteráció. Igen kedvelik az „amator versírók” a különböző homoním rímeket. Ezek között is akadnak bravúros teljesítmények, amelyek rímkovács és befogadó nyelvi kompetenciáját föltétlenül befolyásolják, gazdagítják. Pl.:

*Kikiáltott: gyere kecske!
Ki kiáltott? Gyerekecske?*

A homonímiát egyébként a feliratok alkotói is igen kedvelik. A homonímia ugyanis a nyelvi humor egyik jellegzetes megnyilvánulási formája. A mai nyaraló- és kutyaól-feliratok között például a következők jellegzetesek: *Harap-lak, Összelopta-lak* stb.

Nem utolsósorban szókimondása és játékossága miatt kedveli sok író és költő a szóbeliséget, a nyelv „alacsonyabbrendű” elemeit, amelyben valóságos értékek is teremnek. A firkálásokat az irodalom mellett egyébként még a reklámpiar is fölhasználja: egyes szöveges reklámok esetében a graffitire jellemző írásmódot fedezhetjük föl. A firkálások esetében is igazolható a folklorizmus sokszor érvényesülő tétele: a hivatalos kultúrának bármely terméke megjelenhet, persze általában torzított, durvább, szókimondóbb változatban.

A kultúrák közötti kölcsönhatást a következő ábra szemlélteti:

Népi	Félhivatalos	Hivatalos	
		Magas művészet	Alkalmazott művészet
[Felirat]	Felirat ↔ feliratirodalom		
Firkálás	←————→	„firkálásirodalom”	↔ reklám

6. Magyarországon is megindult a firkálások nemzetközileg már ismert és dokumentált műfajának a folklorisztikai, nyelvészeti vizsgálata. Ehhez természetesen továbbra is a legfontosabb az, hogy minél több szövegnek legyünk a birtokában. A hazai keretek között egyre jobban érvényre jutó beszélt nyelvi, valamint szociolingvisztikai kutatások jelenthetnek reményt arra, hogy ez a mellőzött és lenézett jelenség „megszólaljon” a tudósok számára: többet mondjon el az emberről, kapcsolatairól, mindennapjairól. Az „utca hangjainak” oly sokszor meghirdetett — s igazából soha meg nem valósuló — gyűjtőprogramja mellett égetően nagy szükség lenne az „utca nyelvének” a rögzítésére is. Egy azonban bizonyos: akár előrelépünk, akár egy helyben topogunk, utódainknak már lesz némi alapanyaga ahhoz, hogy a nyolcvanas évek elejének magyarországi firkálásait vállatóra fogják!

Balázs Géza